

HOEVEEL LIBERALISME KRIJG IK VOOR MIJN LOKALE STEM?

OVER BEZUINIGINGEN EN DE MATE VAN PARTIJPOLITISERING VAN HET NEDERLANDSE GEMEENTELIJK BESTUUR

— Caspar van den Berg, Jan Porth en Joery Matthys —

Inleiding

Maart aanstaande zijn de gemeenteraadsverkiezingen. Die zijn om meerdere redenen interessant: beleidsmatige, bestuurlijke, en politieke. Beleidsmatig, omdat er in de komende raadsperiode veel staat te gebeuren door de decentralisaties op het gebied van jeugd, werk en zorg. Er zal meer activiteit en meer dynamiek op lokaal niveau komen. Bestuurlijk, omdat de gemeenten er niet alleen méér taken bij krijgen, maar ook per saldo minder geld om hun taken uit te voeren. Er zullen dus keuzes gemaakt moeten worden, prioriteiten gesteld worden, en er zal slim(mer) bestuurd en geleverd moeten worden. En politiek, omdat de gemeenteraadsverkiezingen als graadmeter dienen voor de electorale verhoudingen in de landelijke politiek. Lokale kandidaten worden beloofd of bestraft voor wat hun landelijke boegbeelden wel of niet voor elkaar spelen.^A

Op welke kandidaten en partijen er in maart gestemd gaat worden, lijkt dus bij uitstek deze keer van belang. Anderzijds wordt het (partij)politieke karakter van het lokale bestuur ook vaak gebagatelliseerd. Met een niet-gekozen burgemeester aan het hoofd van het lokale bestuur blijft de kans op partijpolitiek vuurwerk redelijk beperkt. Is er wel zoiets als een liberale stoepregel of een christendemocratisch trapveldje? De combinaties van VVD en SP in colleges van B&W doen vermoeden dat ideologische verschillen die landelijk onoverkoombaar lijken, op lokaal niveau met een kleine stap te overbruggen zijn.

Maar als we vaststellen dat het lokale bestuur steeds belangrijker wordt en dat de komende ge-

meenteraadsverkiezingen meer dan ooit ergens over gaan, dan is het wel noodzakelijk om een idee te hebben hoeveel het uitmaakt op welke partij we straks stemmen. Met andere woorden: hoeveel ruimte hebben partijen om in de lokale politiek hun ideologische of partijpolitieke stempel op beleid te drukken? Nog anders gezegd: hoeveel liberalisme of sociaaldemocratie krijgt een burger voor zijn of haar lokale stem?

Om een antwoord op deze vraag te geven, hebben wij gekeken naar het onderwerp van bezuinigingen en bezuinigingsmaatregelen op lokaal niveau. Hieronder gaan we eerst in op de ruimte die gemeenten hebben om hun eigen financiële en begrotingsbeslissingen te maken. Daarna bespreken we kort het onderzoek waarop dit artikel is gebaseerd. Vervolgens gaan we in op de bevindingen van het onderzoek, gevolgd door enkele afsluitende opmerkingen.

De financiële bewegingsvrijheid van Nederlandse gemeenten

Ongeveer 80% van het totale budget van gemeenten wordt ontvangen vanuit het landelijke gemeentefonds, beheerd door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De hoogte van dit bedrag hangt af van een aantal factoren, zoals inwoneraantal en sociaaleconomisch profiel. Een deel van de bestedingen zijn ook centraal geoormerkt voor specifieke gemeentelijke taken. Het deel van de middelen dat gemeenten 'vrij' kunnen besteden is de laatste jaren gestegen, dus de bewegingsvrijheid van gemeenten is in die zin iets toegenomen. Naast de middelen uit het Gemeentefonds, hebben de gemeenten inkomsten uit belastingen en leges, die neerkomen op ongeveer 20% van het totale budget.¹ In nationale wetgeving is vastgelegd hoe en in hoeverre gemeenten schulden kunnen hebben.² Hoe

^A In maart 2006 werd een tegenvallend resultaat voor de VVD bij de gemeenteraadsverkiezingen zodanig als een oordeel over het landelijk partijleiderschap beschouwd dat het direct leidde tot het aftreden van Jozias van Aartsen als voorzitter van de Tweede Kamerfractie.

hoog de schulden van gemeenten wettelijk mogen zijn, hangt of van de omvang van hun totale begroting. Binnen dat maximum kan de gemeenteraad bepalen hoe er wordt omgegaan met een eventueel begrotingstekort.³ Zodoende hebben gemeenten dus een zekere bewegingsvrijheid als het gaat om hun financiële huishouding.

Vanwege de dalende inkomsten uit het gemeentefonds en de gemeentelijke belastingen in combinatie met de hogere verplichtingen en uitgaven, komen gemeenten voor belangrijke vragen te staan: in hoeverre laten we de tekorten maximaal oplopen, en in hoeverre beperken we de uitgaven? Als we de uitgaven beperken, welke methode(n) van bezuinigen gebruiken we dan? Bezuinigen we proportioneel op elk onderdeel van onze begroting, of maken we politieke en strategische keuzen om op sommige onderwerpen en beleidsterreinen meer te bezuinigen dan anderen? Welke dan?

Hoe meer ideologie en partijpolitiek een rol spelen op het lokale niveau, hoe groter de verschillen zullen zijn tussen de keuzen die gemaakt worden in gemeenten waarin Partij A, B, of C de meeste raadszetels heeft. Douglas Hibbs beschreef het verband tussen de politieke partij die aan de macht is en het macro-economisch beleid van de overheid in zijn *Partisan Theory of Marco-Economic Cycles*.⁴ Met verwijzing naar Hibbs verwachten we dat gemeenten waar de VVD grootste partij is, de bovengenoemde keuzen meer neoklassiek of Hayekiaans zullen uitvallen. Dat wil zeggen dat er een voorkeur bestaat voor een minimalisering van de tekorten door middel van bezuinigingen, om zo min mogelijk in te grijpen in de mechanismen van de vrije markt en zo de economische groei te stimuleren.⁵ We verwachten ook dat gemeenten waar de PvdA de grootste partij is, de keuzen meer Keynesiaans zullen uitvallen. Dat wil zeggen dat er een voorkeur bestaat voor een anticyclische verhoging van gemeentelijke uitgaven waar mogelijk, om zo de crisis tegen te gaan en economische groei te stimuleren.⁶ Ten derde verwachten we dat gemeenten waar het CDA de grootste partij is, de keuzen in het midden zullen uitvallen. We hebben geen verwachtingen geformuleerd ten aanzien van gemeenten waar andere partijen de grootste zijn, omdat de aantallen daarbij te klein zijn voor een degelijke analyse. We behandelen gemeenten waar lokale partijen het grootst zijn als blok en aparte categorie, maar formuleren geen algemene verwachtingen ten aanzien van hun

bezuinigingsvoorkeuren, omdat deze categorie een verzameling is van partijen met verschillende ideeën en grondslagen, waardoor algemene verwachtingen niet gemaakt kunnen worden.

Onderzoeksontwerp en empirische strategie

Voor dit onderzoek is een enquête gehouden onder alle burgemeesters, locoburgemeesters, gemeentesecretarissen en hun plaatsvervaarders in Nederland, een populatie van in totaal 1632 personen. Samen vormen zij het politiek-bestuurlijke leiderschap van het Nederlandse lokale bestuur. De respondenten werden ondervraagd over (a) op welke beleidsterreinen er in welke mate bezuinigd is in hun gemeente sinds het begin van de economische crisis in 2008; (b) hun verwachtingen ten aanzien van bezuinigingen in hun gemeente in de komende jaren; (c) wat de 3 beleidsterreinen waren waarop respondenten er de minste en de meeste moeite mee zouden hebben als daar in de toekomst (verder) op bezuinigd zou worden; (d) welke bezuinigingsmethoden in hun gemeenten zijn toegepast en (e) naar welke bezuinigingsmethoden hun voorkeur in de toekomst uitgaat. Ook werd voor iedere respondent gevraagd naar (f) hun functie; (g) het inwonertal van hun gemeente; en (h) de politieke partij met het grootst aantal zetels in de gemeenteraad. In dit artikel worden slechts de antwoorden ten aanzien van (a), (g) en (h) gebruikt.

In totaal werden 429 vragenlijsten online en offline ingevuld, met een respons ratio van 27,7% voor de (loco-)burgemeesters en 34,56% voor de (plaatsvervangend) gemeentesecretarissen. Een representativiteitstoets op de variabelen 'grootste politieke partij in de gemeenteraad' en 'inwonertal' wees uit dat de samenstelling van de respondentengroep in hoge mate overeenkomt met de samenstelling van de totale populatie.⁷

De rol van de grootste politieke partij bij bezuinigingsbeleid

De mate waarin bezuinigd wordt, kan weergegeven worden met een voor dit onderzoek ontwikkelde zespuntschaal variërend van -1 (niet bezuinigd, juist geïnvesteerd), via 0 (niet bezuinigd, niet geïnvesteerd), 1 (in beperkte mate bezuinigd), 2 (in redelijke mate bezuinigd) 3 (in hoge mate bezuinigd) tot 4 (in zeer hoge mate bezuinigd). Tabel 1 hieronder geeft de gemiddelde score weer van gemeenten waar de verschillende partijen de grootste zijn.

Grootste partij in gemeenteraad	VVD	CDA	PvdA	Lokale partij
Gemiddelde gerapporteerde mate van bezuinigingen sinds 2008	0,99	1,02	0,99	0,78

Tabel 1. Gemiddelde gerapporteerde mate van bezuinigingen sinds 2008 per grootste politieke partij

Deze score laat zien dat gemiddelde bezuinigingen in gemeenten waar de VVD, CDA of PvdA het grootst is, nauwelijks van elkaar verschillen en allen een gemiddeld beperkte mate van bezuinigingen (waarde 1) laten zien. Met andere woorden, de algemene gemiddelde bezuinigingsinspanning in gemeenten waarin de VVD, het CDA of de PvdA de afgelopen periode het grootst waren, was in zeer grote mate hetzelfde. Alleen in gemeenten waar een lokale partij de grootste is, werd beduidend minder bezuinigd. Een mogelijke verklaring kan zijn dat sommige gemeenten waar lokale partijen zeer groot zijn, ook zeer welvarende gemeenten zijn, waar de noodzaak tot bezuinigen systematisch kleiner is. Een andere mogelijke verklaring kan zijn dat lokale partijen als categorie langzamer zijn in het aanpassen van beleid op veranderende omstandigheden of dat lokale partijen in vergelijking met landelijk ingebedde partijen een minder daadkrachtig financieel beleid en begrotingsbeleid voeren.

Als er nauwelijks verschil is tussen de gemiddelde mate van bezuinigingen tussen de grote politieke partijen, dan zou er in ieder geval verschil moeten bestaan tussen de beleidsterreinen waarop het meest en het minst bezuinigd is, in de gemeenten met verschillende politieke kleur. Gemeenten in Nederland zijn verantwoordelijk voor beleid en bestuur op

13 terreinen.^B Tabel 2 hieronder geeft inzicht in de bezuinigingen per beleidsterrein per gemeente met een bepaalde politieke kleur.

De vergelijking laat overeenkomstige patronen zien. Alle waarden vallen tussen een onveranderd budget (0) en bezuinigingen in redelijke mate (2). Negatieve waarden die extra gemiddelde investeringen zouden aangeven, komen niet voor.

Gemeenten waar de VVD de grootste partij is, realiseerden de grootste bezuinigingen op de gebieden cultuur, welzijn en het beheer van de openbare ruimte. De minste bezuinigingen vonden daar plaats op de gebieden veiligheid, onderwijs en verkeer. Gemeenten waar de PvdA de grootste partij is, voerden de grootste bezuinigingen door op dezelfde gebieden als de VVD-gemeenten. Ook voor PvdA-gemeenten geldt dat er op onderwijs en veiligheid het minst is bezuinigd, met als derde terrein jeugd. In gemeenten waar het CDA de grootste is én waar een lokale partij de grootste is, zijn top 3 van terrei-

B Te weten: Ruimtelijke ordening; Verkeer; Milieu; Onderwijs; Welzijn; Cultuur; Sport; Jeugd; Integratie; Sociaal beleid; Ontwikkelingssamenwerking; Veiligheid en Beheer openbare ruimte. Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Local Government in The Netherlands*, Den Haag, 2008. http://www.vng-international.nl/fileadmin/user_upload/downloads/publicationsAndTools/Local_Government_in_The_Netherlands.pdf (bezoekt 12 mei 2013).

Beleidsterrein	VVD	CDA	PvdA	Lokale partij
<i>Ruimtelijke ordening</i>	0,69	0,85	0,98	0,62
<i>Verkeer</i>	0,54	0,98	0,79	0,64
<i>Milieu</i>	0,75	0,78	0,86	0,57
<i>Onderwijs</i>	0,35	0,38	0,19	0,31
<i>Welzijn</i>	1,88	1,57	1,50	1,38
<i>Cultuur</i>	1,91	1,67	1,74	1,52
<i>Sport</i>	1,19	1,38	1,12	0,83
<i>Jeugd</i>	0,78	0,50	0,55	0,38
<i>Integratie</i>	0,99	0,72	0,90	0,61
<i>Sociaal beleid</i>	0,97	0,85	1,07	0,72
<i>Ontwikkelingssamenwerking</i>	1,14	1,50	1,35	0,85
<i>Veiligheid</i>	0,09	0,28	0,28	0,11
<i>Beheer openbare ruimte</i>	1,66	1,65	1,55	1,58

Tabel 2. Gemiddelde gerapporteerde mate van bezuinigingen per beleidsterrein sinds 2008 per grootste politieke partij

Omvang gemeente	Zeer klein	Klein	Middel-groot	Groot	Zeer groot
Mate van bezuinigingen sinds 2008	0,58	0,93	1,04	1,25	1,13

Tabel 3. De gemiddelde gerapporteerde mate van bezuinigingen per categorie van omvang gemeente

nen waarop het meest bezuinigd is en de top 3 van terreinen waarop het minst bezuinigd is, gelijk aan die van PvdA-gemeenten.

De verschillen tussen de politieke partijen op lokaal niveau als het gaat over de prioritering van beleidsterreinen waar bezuinigd kan worden en die ontzien moeten worden, lijken dus marginaal te zijn. De verwachting dat de PvdA de minste bezuinigingen van alle partijen op sociaal beleid zou doorvoeren, blijkt niet te kloppen – juist het tegenovergestelde lijkt het geval. Gemiddeld genomen werd in VVD en CDA-gemeenten minder op sociaal beleid bezuinigd dan in PvdA-gemeenten. Anderzijds springt de VVD er wel uit als het gaat om bezuinigingen op het gebied van welzijn, waar in CDA en PvdA-gemeenten minder is bezuinigd.

Een alternatieve verklaring voor variatie: inwonertal

Wanneer het weinig lijkt uit te maken welke politieke partij het grootste is, rijst de vraag welke factoren wel meer bepalend zijn voor de wijze waarop bezuinigd wordt. Wij onderzochten ook de mate waarin het inwonertal van gemeenten een verklaring vormt voor verschillen in bezuinigingen op lokaal niveau. Wij deelden de Nederlandse gemeenten op basis van hun inwonertal op in vijf categorieën: zeer klein (minder dan 15.000 inwoners); klein (tussen de

15.000 en 25.000 inwoners); middelgroot (tussen de 25.000 en 50.000 inwoners); groot (tussen de 50.000 en 100.000 inwoners) en zeer groot (meer dan 100.000 inwoners). Tabel 3 hieronder laat zien in hoeverre respondenten van gemeenten van verschillende omvang aangaven dat er sinds 2008 in hun gemeente bezuinigd is.

Hoewel de gemiddelde scores voor alle categorieën van gemeenten rondom de 1 liggen, dat wil zeggen 'in beperkte mate bezuinigd', is een zeker onderscheid duidelijk zichtbaar. Ondanks het feit dat de 'grote' gemeenten gemiddeld iets meer bezuinigden dan de 'zeer grote' gemeenten, lijkt zich een algemene positieve tendentie tussen inwoneraantal en mate van bezuinigingen af te tekenen. De gemiddelde score voor de grote en zeer grote gemeenten is ongeveer twee keer zo hoog als de score voor de zeer kleine gemeenten. Tabel 4 hieronder splitst de data verder uit naar beleidsterrein.

Met betrekking tot de 13 beleidsterreinen kan de volgende variatie waargenomen worden. Veiligheid in de categorie 'zeer kleine gemeenten' is het enige beleidsterrein met een negatieve waarde op de bezuinigingsschaal. Dit geeft aan dat de zeer kleine gemeenten gemiddeld extra geld geïnvesteerd hebben op dit gebied. Een hogere prioriteit voor veiligheid dan voorheen in combinatie met lagere uitgaven aan veiligheid in voorgaande jaren kunnen een

Omvang gemeente	Zeer klein	Klein	Middel-groot	Groot	Zeer groot
<i>Ruimtelijke ordening</i>	0,27	0,76	0,91	0,84	1,78
<i>Verkeer</i>	0,41	0,75	1,00	0,33	0,88
<i>Milieu</i>	0,39	0,77	0,84	1,14	0,44
<i>Onderwijs</i>	0,22	0,29	0,36	0,76	0,15
<i>Welzijn</i>	1,14	1,51	1,72	2,03	1,88
<i>Cultuur</i>	1,16	1,56	1,98	2,05	1,70
<i>Sport</i>	0,80	1,22	1,27	1,42	0,89
<i>Jeugd</i>	0,34	0,49	0,62	1,16	0,73
<i>Integratie</i>	0,53	0,68	0,77	1,21	1,40
<i>Sociaal beleid</i>	0,57	0,82	0,94	1,22	1,69
<i>Ontwikkelingssamenwerking</i>	0,69	1,06	1,26	1,63	1,31
<i>Veiligheid</i>	-0,09	0,31	0,21	0,45	0,33
<i>Beheer openbare ruimte</i>	1,12	1,72	1,72	2,08	1,52

Tabel 4. De gemiddelde gerapporteerde mate van bezuinigingen per beleidsterrein per categorie van omvang gemeente

verklaring zijn voor de extra uitgaven in de kleinere gemeenten. Voor de grote steden geldt juist dat de budgetten voor veiligheid in de periode 2001-2008 sterk stegen als gevolg van het anti-terrorismebeleid, hetgeen een mogelijke verklaring is voor een vermindering van de budgetten in de periode daarna.

Afgezien van deze uitzondering, lijken de bezuinigingspatronen vergelijkbaar voor alle groepen gemeenten. Welzijn, cultuur en het beheer van de publieke ruimte vormen de top drie als het gaat om grote bezuinigingen voor elke groep, behalve voor de zeer grote gemeenten, waar de grootste bezuinigingen plaatsvonden op het gebied van ruimtelijke ordening in plaats van het beheer van de openbare ruimte.

Grotere verschillen worden zichtbaar als we kijken naar de beleidsterreinen waarop het *minst* werd bezuinigd. Zeer kleine gemeenten investeerden zoals gezegd in veiligheid en bezuinigden slechts weinig op de gebieden onderwijs en ruimtelijke ordening. Op het beleidsterrein ruimtelijke ordening vinden we dus de grootste verschillen tussen grote en kleine gemeenten. Zowel de kleine als de middelgrote gemeenten bezuinigden het minst op de gebieden veiligheid, onderwijs en jeugd. De beleidsterreinen met de laagste gemiddelde bezuinigingen in grote gemeenten waren verkeer, veiligheid en onderwijs. Verkeer is hier een uitzondering, omdat deze bij geen van de andere categorieën gemeenten voorkomt als een terrein waarop het minst bezuinigd werd. De zeer grote gemeenten bezuinigden het minst op onderwijs, veiligheid en milieu.

Ten slotte

Onze data laten zien dat waar het gaat om het richting geven aan de omvang van bezuinigingen op het lokale niveau en de prioritering met betrekking tot de beleidsterreinen bij bezuinigingen, partijpolitiek er de afgelopen jaren maar heel weinig toe heeft gedaan. De analyse van de vier groepen gemeenten op basis van dominante politieke partij, laten zeer overeenkomstige bezuinigingspatronen zien. Daarom kunnen we op grond van het materiaal over de Nederlandse gemeente geen onderbouwing vinden voor de hypothesen die Hibbs in zijn *partisan theory* heeft geformuleerd. Vaststaande bestedingen vanwege wettelijk verplichte taken, aanbevelingen van de rijksoverheid en de provinciale overheid over bestedingen en voor lange termijn vastgelegde uitgaven in meerjarenprojecten kunnen verklaringen zijn voor de marginale partijpolitieke stempel die de

grootste politieke partij op het bezuinigingsbeleid heeft kunnen drukken.

Een belangrijke andere oorzaak van structurele aard is het gefragmenteerde politieke landschap in veel Nederlandse gemeenten, dat leidt tot coalitiecolleges en dat de macht van de grootste partij per definitie beperkt houdt. Daarom is geen enkele partij in staat om zonder compromissen de koers van beleid en begrotingen te bepalen. In een dergelijk systeem zijn kleine verschillen in uitkomsten van het besluitvormingsproces een logisch gevolg. Het gewicht van deze factor zou bepaald kunnen worden wanneer deze resultaten vergeleken worden met resultaten uit landen met een tweepartijstelsel op lokaal niveau.

Het inwonertal van een gemeente lijkt *ceteris paribus* een belangrijkere bepalende factor te zijn bij het bezuinigingsbeleid. De ruimte die partijen hebben om in de lokale politiek hun ideologische of partijpolitieke stempel op beleid te drukken, lijkt dus erg beperkt. Meer en diepgaander onderzoek staat gepland waarbij een cross-nationale vergelijking wordt gemaakt. Er wordt een steekproef van Europese landen gemaakt waarbij gelet wordt op variatie in termen van (a) politieke inrichting van lokaal bestuur, (b) politieke en bestuurlijke decentralisatie, (c) lokale fiscale en begroting-autonomie; (d) ernst van de economische crisis.

Welke praktische aanbevelingen met het oog op de aankomende gemeenteraadsverkiezingen komen uit dit onderzoek naar voren? VVD-kandidaten kunnen tijdens de campagne met recht zeggen dat de VVD op lokaal niveau meer dan de andere grote partijen de terreinen veiligheid en verkeer ontziet. Een weliswaar gechargeerd maar desondanks nieuw inzicht is dat kiezers die *niet* willen dat er bezuinigd wordt, beter op een lokale partij dan op de PvdA kunnen stemmen.

Daarnaast zetten deze bevindingen ons aan het denken over hoe het partijpolitieke profiel van de lokale politiek versterkt zou kunnen worden. Liberale kiezers zouden voorop moeten lopen om hun lokale vertegenwoordigers tijdens de rit te herinneren aan de partijpolitieke redenen waarom zij op hun kandidaat gestemd hebben. Liberale raadsleden zouden in deze bevindingen een oproep moeten zien om in de komende raadsperiode hun partijpolitieke signatuur beter uit de verf te laten komen.

Dr. C.F. van den Berg is verbonden aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden en aan het

Department of Politics van Princeton University. Jan Porth, BA en Dr. J. Matthys zijn beiden verbonden aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden.

Noten:

- 1) Instituut voor Publiek en Politiek, *The Dutch Political System in a Nutshell*, 2008, p. 62; Markus Wilp, *Das Politische System der Niederlande, Eine Einführung*, Wiesbaden, 2012, p. 331.
- 2) *Wet financiering decentrale overheden*, http://wetten.overheid.nl/BWBR0011987/geldigheidsdatum_08-09-2013 (bezocht op 8 september 2013).
- 3) *Wet financiering decentrale overheden*, http://wetten.overheid.nl/BWBR0011987/geldigheidsdatum_08-09-2013 (bezocht op 8 september 2013); 'Uitvoeringsregeling Financiering decentrale overheden', http://wetten.overheid.nl/BWBR0012075/geldigheidsdatum_08-09-2013 (bezocht op 8 september 2013); 'Financiering decentrale overheden', <http://rijksoverheid.nl/onderwerpen/gemeenten/gemeentelijke-financien/financiele-functie/financiering-decentrale-overheden-fdo> (bezocht 8 september 2013).
- 4) Douglas A. Hibbs, 'Political Parties and Macroeconomic Policy', *American Political Science Review*, 1977, no. 4 pp. 1467-1487.
- 5) Friedrich August von Hayek, *The Road to Serfdom*, Londen, 1944.
- 6) D. Moggridge, (ed.), 'The Collected Writings of John Maynard Keynes: Shaping the Post-War World. Vol.27: Activities 1940-1946', *Employment and Commodities*, Londen, 1980; Elba K. Brown-Collier, en Bruce E. Collier, 'What Keynes Really Said about Deficit Spending', *Journal of Post Keynesian Economics*, 1995, no. 3, pp. 341-355.
- 7) Voor een uitgebreidere methodologische verantwoording: J. Porth, *Austerity Measures at the Dutch Municipal Level – Policy Areas and Methods of Recent Savings*, Konstanz, 2013.